

THE PRINCIPLES OF HARMONY BETWEEN SOCIAL-PHILOSOPHICAL VIEWS AND MORAL TEACHINGS IN THE WORK “TANVIR AL-AKHLAQ FI MAKARIM AL-AKHLAQ”

Husan Suvonqulov

Associate Professor, Department of Social Sciences

Gulistan State University (GulDU)

E-mail: xusansuvankulov@gmail.com

Gulistan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Abdurahman Tashkandiy, Qur'an, ethical teachings, worship, social justice.

Received: 20.10.25

Accepted: 21.10.25

Published: 22.10.25

Abstract: The article analyzes the socio-philosophical views and ethical teachings of Abdurahman Tashkandiy in his work “Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-akhlaq”. The Qur'an is presented as the primary source of moral education for individuals. Religious practices such as prayer, fasting, zakat, and pilgrimage are interpreted as means of disciplining the self, promoting social justice, and enhancing both personal and communal morality. Furthermore, the author emphasizes the importance of preserving ethical principles within family and social life.

“TANVIR UL – AHDOQ FI MAKORIM UL - AXLOQ” ASARIDAGI IJTIMOYIY- FALSAFIY QARASHLAR VA AXLOQIY TA'LIMOTNING UYG'UNLASHUV TAMOYILLARI

Husan Suvonqulov

GulDU “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi dotsenti

G-mail: xusansuvankulov@gmail.com

Guliston, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Abdurahmon Toshkandiy, Qur'on, axloqiy ta'limot, ibodat, ijtimoiy adolat.

Annotatsiya: Maqolada Abdurahmon Toshkandiyning “Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq” asaridagi ijtimoiy-falsafiy qarashlar va axloqiy ta'limotlar tahlil qilinadi. Asarda Qur'oni Karim inson axloqini shakllantirishdagi asosiy manba sifatida yoritiladi. Namoz, ro'za, zakot va haj kabi

diniy amallar insonning nafsini tarbiyalash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish hamda shaxsiy va jamiyat axloqini yuksaltirish vositasi sifatida izohlanadi. Shuningdek, muallif jamiyat va oila hayotida axloqiy tamoyillarni saqlash zarurligini alohida ta'kidlaydi.

ПРИНЦИПЫ ГАРМОНИИ МЕЖДУ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИМИ ВЗГЛЯДАМИ И ПРАВСТВЕННЫМИ УЧЕНИЯМИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ “ТАНВИР УЛЬ-АХДОК ФИ МАКАРИМ УЛЬ-АХЛЯК”

Хусан Сувонкулов

Доцент кафедры «Социальные науки»

Гулистанский государственный университет

Эл. почта: xusansuvankulov@gmail.com

Гулистан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Абдурахман Ташкандий, Коран, этическое учение, ибадат, социальная справедливость.

Аннотация: В статье рассматриваются социально-философские взгляды и этические учения Абдурахмана Ташкандий в труде «Танвир уль-ахдак фи макорим уль-ахляк». Автор показывает Коран как главный источник нравственного воспитания человека. Такие религиозные практики, как намаз, пост, закят и хадж, представлены как средства воспитания души, утверждения социальной справедливости и укрепления личной и общественной морали. Особое внимание уделяется необходимости соблюдения этических норм в семейной и общественной жизни.

Kirish. Sharq falsafiy merosi va axloqiy qarashlari insoniyat ma'naviyati rivojida alohida o'rin egallaydi. Islomiy axloqiy ta'limotlar, xususan Qur'oni Karim va hadislar asosida shakllangan nazariyalar, nafaqat shaxsiy kamolot, balki jamiyat hayotini tartibga solishda ham muhim omil bo'lib kelgan. Bu jarayonda musulmon Sharqida yetishib chiqqan mutafakkirlar, allomalar ham o'z asarlari bilan ulkan hissa qo'shganlar. Shunday manbalardan biri Abdurahmon Toshkandiyning “Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq” asaridir. Mazkur asar Qur'on oyatlari va hadislar asosida axloqiy tarbiya masalalarini keng yoritib, ibodatning turli shakllarini shaxsiy va ijtimoiy hayot bilan bog'liq holda talqin etadi. Ayniqsa, namoz, ro'za, zakot va haj kabi diniy amallar insonning ichki dunyosini poklash, jamiyatda adolat va hamjihatlikni qaror toptirishning muhim vositasi sifatida talqin qilinadi. Asarda shaxsiy axloqiy tarbiya bilan bir qatorda oilaviy va ijtimoiy munosabatlarda axloqiy me'yorlarga amal qilish

zarurligiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Shu bois, ushbu tadqiqotda Abdurahmon Toshkandiy merosining ijtimoiy-falsafiy va axloqiy qarashlari ilmiy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Sharq mutafakkirlarining axloqiy-falsafiy merosini o'rganishda Qur'oni Karim va hadislar asosiy manba sifatida xizmat qilgani ma'lum. Ushbu jarayonda Forobiy, Ibn Sino, Nosir Xisrav, al-G'azzoliy, Yusuf Xos Hojib kabi allomalar inson kamoloti, axloqiy fazilatlar va ijtimoiy adolat masalalarini chuqur tahlil qilganlar. O'zbek mumtoz adabiyoti va falsafiy tafakkurida esa Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida axloqiy tarbiya, ma'naviy poklanish va ibodatning mohiyati keng yoritilgan. Shuningdek, mustaqillik yillarida sharq falsafasi va islom axloqiga oid qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilib, Abdurahmon Toshkandiy merosining o'rni va ahamiyati haqida ham ilmiy ishlar chop etilgan.

Tadqiqot metodlari sifatida tarixiy-taqqoslash, tahlil va sintez, mantiqiy umumlashtirish hamda matnshunoslik yondashuvlaridan foydalanildi. Asardagi Qur'on oyatlari va hadislarining sharhi orqali axloqiy ta'limotlarning nazariy asoslari ochib berildi. Shuningdek, ibodatlarining toifalarga bo'linishi, ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati falsafiy tahlil qilindi. Muallif qarashlarini boshqa mutafakkirlarning g'oyalari bilan qiyoslash asosida uning yangicha yondashuvlari aniqlanib, mazkur merosning bugungi kun ma'naviy hayotidagi ahamiyati asoslab berildi.

Natijalar va muhokama. Abdurahmon Toshkandiyning asarida Qur'oni Karim inson axloqini tarbiyalashdagi eng muhim manba sifatida taqdim etiladi. Muallif Qur'onni "Jome' ul-axloq" (Axloqning keng qamrovli to'plami) deb ta'riflaydi. Bu ta'rif Qur'onning axloqiy ko'rsatmalari naqadar keng va chuqur ekanligini ko'rsatadi. Jumladan, Isro surasining 9-10-oyatlari keltiriladi: "Albatta, bu Qur'on eng to'g'ri yo'lga hidoyat etadi va yaxshi amallar qiluvchi mo'minlarga katta mukofot – jannat bilan xushxabar beradi. Oxiratga ishonmaydiganlar uchun esa alamli azob tayyorlab qo'yilgan". Bu oyatlar Qur'onning insonni to'g'ri yo'lga boshlovchi, axloqiy kamolotga yetaklovchi ilohiy dastur ekanligini ta'kidlaydi. U nafaqat dunyoviy hayotda to'g'ri yo'lni ko'rsatadi, balki oxiratdagi mukofot va jazolar haqida ham xabar berib, insonni mas'uliyatli hayot kechirishga undaydi.

Asarda Qur'onning axloqiy majmua ekanligi o'n bir buyruq va o'n to'rt qaytariq orqali namoyon bo'lishi aytiladi[1]. Bu tizimli yondashuv Qur'onning shunchaki umumiy axloqiy prinsiplar to'plami emas, balki aniq, amalga oshirilishi mumkin bo'lgan, ilohiy buyurilgan axloqiy tizim ekanligini anglatadi. Bu holat axloqiy mukammallikka erishish uchun aniq va belgilangan yo'riqnomalar mavjudligini ko'rsatadi, bu esa to'liq va ilohiy asoslangan axloqiy kodeks g'oyasini mustahkamlaydi.

Shuningdek, Niso surasining 36-oyatida Allohga shirk keltirmasdan ibodat qilish bilan birga, ota-ona, qarindoshlar, yetimlar, kambagʻallar, qoʻshnilar, hamsuhbatlar, musofirlar va xizmatkorlarga yaxshilik qilish buyuriladi. Bu oyat, Islom axloqining keng qamrovli ekanligini, shaxsiy ibodatdan tashqari, ijtimoiy munosabatlarga ham katta eʼtibor qaratishini koʻrsatadi. Qurʼon, kibrli va faxrlanuvchi kishilarni Allohning yomon koʻrishini ham taʼkidlaydi, bu esa kamtarlik va tavozelik kabi fazilatlarining ahamiyatini oshiradi.

Qurʼonning axloqiy koʻrsatmalari faqatgina buyruq va qaytariqlardan iborat emas, balki insonning ichki dunyosini, uning niyatlarini va hissiyotlarini ham tartibga solishga qaratilgan. Masalan, Isro surasining 11-oyatida insonning shoshqaloqligi, baʼzan gʻazablangan vaqtda oʻziga, farzandiga yoki moliga nisbatan yomon duo qilishi mumkinligi haqida ogohlantiriladi. Bu, insonning oʻz hissiyotlarini nazorat qilish va salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin boʻlgan xatti-harakatlardan tiyilish zarurligini koʻrsatadi. Paygʻambar (s.a.v.)ning “Oʻzlaringizga, mol-u mulkingizga va farzandlaringizga bad duo qilmanglar!” degan hadisi ham bu axloqiy tamoyilni mustahkamlaydi.

Qurʼon, moliyaviy munosabatlarda ham adolat va moʻtadillikni talab qiladi. Isro surasining 26-oyatida qarindoshlarga, miskinlarga va yoʻl oʻtuvchilarga ularning haqqini berish va isrof qilmaslik buyuriladi[2]. Isrof qiluvchilarning “shaytonlarning birodarlari” ekanligi va shaytonning Parvardigoriga noshukrlik qilgani taʼkidlanadi. Bu, mol-mulkning Allohning katta neʼmati ekanligini va uni befoйда sarflash noshukrlik ekanligini koʻrsatadi. Shuningdek, Isro surasining 29-oyatida “Qoʻlingni boʻyningga bogʻlab olma va butunlay ochib yuborma, aks holda malomatga qolasan va pushaymon boʻlasan” deya saxiylik va tejamkorlik oʻrtasida moʻtadillikni saqlashga chaqiriladi. Bu oyatlar, moliyaviy axloqning shaxsiy va ijtimoiy farovonlik uchun muhimligini koʻrsatadi.

Qurʼonning axloqiy koʻrsatmalari insonning hayotiy tanlovlarida ham namoyon boʻladi. Masalan, Isro surasining 31-oyatida “Farzandlaringizni kambagʻallikdan qoʻrqib oʻldirmang. Biz ularni ham, sizlarni ham rizq bilan taʼminlaymiz. Ularni oʻldirish katta gunohdir” deya avlodni asrash va inson naslini davom ettirishning muhimligi taʼkidlanadi. Bu, inson hayotining muqaddasligini va Allohning rizq beruvchi ekanligiga boʻlgan ishonchni mustahkamlaydi. Shuningdek, Isro surasining 32-oyatida “Zinoga yaqin bormanglar! Albatta, u fohishalik va yomon yoʻldir” deya zino va axloqsizlikdan qattiq qaytariladi. Bu, oila va jamiyatning barqarorligi uchun poklik va iffatning ahamiyatini koʻrsatadi.

Qurʼon, savdo va oʻlchovdagi adolatga ham chaqiradi. Isro surasining 35-oyatida “Oʻlchaganda adolat bilan oʻlchang, toʻgʻri tarozi bilan torting. Bu siz uchun yaxshiroq va oqibati yaxshi boʻladi” deyiladi. Bu, iqtisodiy munosabatlarda halollik va shaffoflikning axloqiy

majburiyat ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Isro surasining 36-oyatida "Bilmaydigan narsang ortidan ergashmagin. Albatta, quloq, ko'z va qalb – ularning har biri haqida so'raladi" deya bilimsizlik va taxminlarga asoslanib gapirishdan qaytariladi. Bu, ilmga, haqiqatga intilishga va mas'uliyatli so'zlashga undaydi.

Nihoyat, Isro surasining 37-oyatida "Yer yuzida kibr bilan yurmagin! Sen yer yuzini yira olmaysan va tog'lar kabi baland bo'lolmaysan" deya kibr va takabburlikdan qaytariladi. Bu, insonning o'z o'rnini bilishi, kamtar bo'lishi va Allohning qudratini tan olishi zarurligini ko'rsatadi. Ushbu oyatlar majmuasi Qur'onning "Jome' ul-axloq" ekanligini, ya'ni insonning har bir harakati, so'zi va niyatini tartibga soluvchi keng qamrovli axloqiy kodeks ekanligini tasdiqlaydi.

Abdurahmon Toshkandiyning asarida insonning yaratilish maqsadi Allohga shirk qo'shasdan ibodat qilish ekanligi ta'kidlanadi. Bu Baqara surasining 83-oyati bilan mustahkamlanadi: "Biz Bani Isroildan shunday ahd oldik: Allohdan boshqa hech kimga ibodat qilmanglar"[3]. Ibodatning shunchaki ritual emas, balki inson hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi keng tushuncha ekanligi ko'rsatiladi. Ibodat to'rtta asosiy turga bo'linadi, ularning har biri insonning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga o'ziga xos hissa qo'shadi:

1. Jismoniy ibodat: Bu turdagi ibodat Baytullohni tavof qilish, ruku, sajda va boshqa harakatlarni o'z ichiga oladi. Jismoniy ibodatlar, insonning Allohga bo'ysunishini tashqi harakatlar orqali ifodalashga qaratilgan. Ular inson tanasini ma'naviy intizomga o'rgatadi, kamtarlik va itoatkorlikni shakllantiradi. Namozdagi ruku va sajda, insonning o'zini Alloh oldida ojiz va zaif his qilishiga, Uning ulug'ligini tan olishiga yordam beradi. Tavof esa, Allohning yagonaligini va butun borliqning Uning atrofida aylanishini ramziy ma'noda ifodalaydi.

2. Moliyaviy ibodat: Bu zakot berish, yetim-yesir va faqirlarga sadaqa qilish, maktab, masjid, madrasalar qurish va shunga o'xshash ishlarga mol sarflashni o'z ichiga oladi. Moliyaviy ibodat, insonning mol-mulkiga bo'lgan bog'liqligini kamaytirishga, saxovat va ehson fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zakot, jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash, boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish, o'zaro yordam va hamjihatlikni mustahkamlash vositasidir. Sadaqa esa, insonning qalbini poklaydi, unga Alloh yo'lida sarflashning lazzatini his ettiradi va oxiratda mukofotga erishishga sabab bo'ladi.

3. Til bilan ibodat: Bu Allohni zikr qilish, Qur'on o'qish, yaxshilikka chaqirish va yomonlikdan qaytarishni o'z ichiga oladi. Til bilan ibodat, insonning nutqini poklashga, uni foydali va xayrli ishlarga yo'naltirishga qaratilgan. Allohni zikr qilish, insonning qalbini xotirjam qiladi va unga Alloh bilan doimiy aloqada bo'lish imkonini beradi. Qur'on o'qish, insonning ilm va ma'rifatini oshiradi, unga ilohiy hidoyatni yetkazadi. Yaxshilikka chaqirish va

yomonlikdan qaytarish esa, jamiyatda axloqiy me'yorlarni saqlash, odamlarni to'g'ri yo'lga boshlash va fasoddan himoya qilish uchun muhim ijtimoiy vazifadir.

4. Qalb bilan ibodat: Bu Allohni yagona Xoliq, Rizq beruvchi, Eshituvchi va Biluvchi sifatida tanib, dunyoviy va oxiratdagi barcha ehtiyojlar uchun faqat Allohga suyanish va to'liq imon keltirishni anglatadi. Qalb bilan ibodat, ibodatning eng yuksak darajasi bo'lib, insonning ichki dunyosini, uning e'tiqodini va Allohga bo'lgan bog'liqligini aks ettiradi. Bu, insonning har bir harakatida Allohning roziligini izlashiga, Uning qudratiga va hikmatiga to'liq ishonishiga olib keladi. Qalb bilan ibodat, insonni riyo va kibrdan xalos etib, unga samimiyat va ixlos fazilatlarini singdiradi.

Ibodatning bu to'rt xil tasnifi Allohga bo'lgan sadoqatning shunchaki marosimiy emas, balki inson mavjudligining barcha qirralarini qamrab oluvchi yaxlit tushunchasini ochib beradi. Bu tushuncha, haqiqiy ibodat inson hayotining barcha jihatlarini qamrab oluvchi, ichki e'tiqod (qalb bilan ibodat) tashqi amallarga asos bo'ladigan, yaxlit axloqiy amaliyot ekanligini anglatadi. Bu, insonning dunyoviy va oxiratdagi saodatiga erishish uchun zarur bo'lgan ma'naviy yo'lni belgilaydi.

Abdurahmon Toshkandiy Islomning asosiy diniy amallarini axloqiy rivojlanish va ma'naviy poklanish vositalari sifatida tushuntiradi. Bu amallar, insonning o'z nafsini tarbiyalash, fazilatlarni shakllantirish va Allohga yaqinlashish uchun muhim vositalardir.

Namoz Odobi. Namoz, asarda ta'kidlanishicha, shunchaki jismoniy harakatlar majmuasi emas, balki chuqur ma'naviy va axloqiy tarbiya vositasidir.¹ Namozda quyidagilarga rioya qilish lozim:

1. Qalbnı butunlay hozir qilish: Namoz o'qiyotganda insonning qalbi Allohga to'liq yuzlanishi, dunyoviy tashvishlardan xalos bo'lishi kerak. Bu, namozning asosiy maqsadi bo'lib, insonni Alloh bilan bevosita bog'laydi va uning ichki xotirjamligini ta'minlaydi.

2. Zikr va tasbehlarning ma'nosini anglab o'qish: Namozdagi har bir zikr va tasbehning ma'nosini tushunish, ularni ongli ravishda takrorlash namozning samaradorligini oshiradi. Bu, insonning Allohning ulug'ligini, Uning sifatlarini chuqurroq anglashiga yordam beradi.

3. Xudoni ulug'lab, ta'zim bilan ibodat qilish: Namozda Allohga nisbatan chuqur hurmat va ehtiromni his qilish, Uning oldida o'zini ojiz bilish zarur. Bu, insonning kibr va g'ururdan xalos bo'lishiga, tavozelik fazilatini rivojlantirishiga yordam beradi.

4. Haybat va Xudodan qo'rquvni his qilish: Allohning azamatini va qudratini his qilish, Uning jazosidan qo'rquv namozni yanada samimiy qiladi. Bu qo'rquv, insonni gunohlardan tiyilishga va yaxshilikka intilishga undaydi.

5. Umid bilan ibodat qilish: Allohning mag‘firatidan umidvor bo‘lish, Uning rahmati keng ekanligiga ishonish namozni yanada ma’noli qiladi. Bu umid, insonni umidsizlikdan saqlaydi va unga ma’naviy kuch beradi.

6. Kamtar bo‘lish va o‘zini Alloh huzurida ojiz bilish: Namozda inson o‘zining Alloh oldida hech kim ekanligini, Uning yordamiga muhtoj ekanligini anglab yetishi kerak. Bu, insonning nafsini tarbiyalashda, uning kibrini sindirishda muhim rol o‘ynaydi.

Namozning bu batafsil odobi faqatgina marosimiy bajarishdan tashqariga chiqib, ichki holatlar va ongli ishtirokni ta’kidlaydi. Bu shuni anglatadiki, namoz kamtarlik, diqqat-e’tibor va umid kabi ichki fazilatlarini rivojlantirish uchun intizom sifatida qaraladi, bu esa shaxsiy axloqiy xarakterning shakllanishiga bevosita hissa qo‘shadi. Namoz, insonni yomonliklardan qaytaruvchi, uning qalbini poklovchi va uni Allohga yaqinlashtiruvchi eng muhim ibodatdir.

Zakot Odobi. Zakot, moliyaviy ibodat turi sifatida, ham individual, ham ijtimoiy farovonlikka hissa qo‘shadi. Zakot shartlarini fiqh qoidalariga binoan to‘g‘ri bajarish zarur.¹ Zakot beruvchi ham, oluvchi ham manfaat ko‘radi:

Zakot beruvchi uchun: Mol insonning joniga yaqin bo‘lganligi sababli, molni ehson qilish dunyo sevgisining kamayishiga sabab bo‘ladi va oxirat saodatiga yetaklaydi.¹ Bu, insonning mol-mulkka bo‘lgan hirsini jilovlashga, uning qalbini saxovat va ehson bilan to‘ldirishga yordam beradi. Zakot berish, insonning Allohga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va uning rizqini barakali qiladi.

Zakot oluvchi uchun: Zakot oluvchi esa mol orqali ehtiyojlarini qondiradi, jamiyatda o‘zaro muhabbat va fitnalar oldi olinadi. Bu, jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, kambag‘allikni kamaytirish va odamlar o‘rtasida hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Zakot, shunchaki moliyaviy majburiyat emas, balki jamiyatdagi uyg‘unlik va ma’naviy poklanish mexanizmi sifatida taqdim etilishi uning chuqur axloqiy va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Uning “dunyo sevgisi”ni kamaytirish va “fitnalar”ning oldini olishga qaratilganligi boylikning insonni buzish va jamiyatni beqarorlashtirish salohiyatini chuqur anglashdan dalolat beradi.

Ro‘za Odobi. Ro‘za musulmonlikning muhim qismi sifatida tasvirlanadi. Payg‘ambar Muhammad (s.a.v.)ning “Ro‘za sabrning yarmidir” va “Sabr esa iymonning yarmidir” degan hadisleri keltiriladi, bu esa ro‘zaning iymonning to‘rtidan bir qismi ekanligini anglatadi. Ro‘zaning ulug‘ligi shundaki, Alloh taolo: “Ro‘za faqat Men uchun, va mukofotini ham Men beraman”, degan. Bu ro‘zaning ikki jihatdan afzalligini ko‘rsatadi:

1. Ro‘zadorning holatini faqat Alloh biladi: Ro‘za, insonning Alloh bilan bo‘lgan maxfiy aloqasini ifodalaydi. Bu, insonning riyo va ko‘z-ko‘z qilishdan xalos bo‘lishiga, ixlos va samimiyat fazilatlarini rivojlantirishiga yordam beradi.

2. Ro‘za ochlik, shahvat va g‘azabni jilovlaydi: Ro‘za, insonning nafsini tarbiyalashda, uning jismoniy va hissiy istaklarini nazorat qilishda muhim rol o‘ynaydi. Bu, shaytonning inson ustidan hukmronligini kamaytiradi. Shu sababli ro‘za insonni shaytonning ofatlaridan asraydigan qalqon bo‘ladi. Ro‘za nafsning shahvat va g‘azab quvvatlarini bevosita jilovlashga yordam beradi, bu esa avvalroq muhokama qilingan e‘tidol holatiga erishish uchun amaliy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ro‘za, insonning irodasini mustahkamlaydi, unga sabr-toqat va chidamlilikni o‘rgatadi.

Haj Odobi. Haj ziyorati insonni oxirat hayotiga tayyorlaydigan sayohat sifatida bayon etiladi. Inson safarga chiqqanida lazzat va farog‘atdan voz kechib, safarning mashaqqatini tanlaydi. Bu esa uning hayotdan ketishida osonlik va yengillik sababiga aylanadi. Alloh taoloning huzuriga yetganda esa bunday inson ikki karra izzat bilan aziz qilinadi. Hajning mashaqqatlarini ixtiyoriy ravishda qabul qilish, dunyoviy qulayliklardan voz kechish orqali oxirga tayyorlik holatini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa dunyoviy narsalarga bog‘liqlikni kamaytirishga va chuqurroq axloqiy majburiyatni rivojlantirishga olib keladi. Haj, insonning gunohlaridan poklanishiga, Allohga yaqinlashishiga va musulmonlar o‘rtasidagi birodarlikni mustahkamlashiga xizmat qiladi.

Xulosa. Abdurahmon Toshkandiyning “Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq” asari islomiy axloqiy merosning muhim manbalaridan biri bo‘lib, unda shaxsiy va ijtimoiy hayotda amal qilinishi zarur bo‘lgan tamoyillar keng yoritilgan. Asarda Qur’oni Karim inson axloqining asosiy manbai sifatida talqin etilib, undagi buyruq va qaytariqlar keng qamrovli axloqiy dastur sifatida ko‘rsatilgan. Namoz, ro‘za, zakot va haj kabi diniy amallar insonning ma’naviy poklanishi, nafsni tarbiyalash, jamiyatda adolat va hamjihatlikni qaror toptirish vositasi sifatida izohlangan. Muallif, ibodatlarni faqat marosimiy amallar sifatida emas, balki insonning ichki dunyosini yuksaltirish, uning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish va ijtimoiy hayotda barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida taqdim etadi. Shuningdek, asarda oilaviy munosabatlar, ijtimoiy adolat, halollik, saxovat, sabr va kamtarlik kabi fazilatlarining inson hayotidagi o‘rni chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Abdurahmon Toshkandiy qarashlari nafaqat tarixiy va diniy meros sifatida, balki bugungi ma’naviy-ma’rifiy jarayonlar uchun ham dolzarbdir. Zero, uning ta’limotlari jamiyatni ma’naviy jihatdan yuksaltirish, insonlarni ezgulikka da’vat etish va axloqiy barkamollikka yetaklashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. عبدالرحمان سياح تاشكندی-تنوير الاخلاق-فی-مكارم الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشكند، ۱۹۱۳.
(Abdurahmon Sayyoh Toshkandiy-Tanvir ul-axdoq fi makorim al-axloq. G'ulom Hasan Orufjonov matbaasi. Toshkent, 1913) – B. 27.
2. عبدالرحمان سياح تاشكندی-تنوير الاخلاق-فی-مكارم الاخلاق. غلام حسن آرفجانوف متبعی. تاشكند، ۱۹۱۳.
(Abdurahmon Sayyoh Toshkandiy-Tanvir ul-axdoq fi makorim al-axloq. G'ulom Hasan Orufjonov matbaasi. Toshkent, 1913) – B. 33.
3. Песни Панамы. Изд. иностр. лит., М., 1963, -С. 38. (Б.Қосимов таржимаси).
4. А.З.Валидий Тўғон. Бугунги турк эли Туркистон ва яқин тарихи, 1-жилд, 2-нашри, Истанбул, 1981, -Б. 586.
5. Долимов У. Авлоний – методист олим// Миллий уйғониш. –Т.: Университет, 1993. –Б. 24.
6. Рашидова Д. Жадидлар меросида мусиқа. Жадидчилик, ислоҳат, янгиланиш, мустақиллик ва таракқиёт учун кураш. Даврий тўплам №1.Т.: Университет, 1999. – Б. 81.
7. “Комсомольская правда”, 1991, 4 июнь.